

U rasponu manjem od pola veka Jugoslavija se suočava sa drugom preradom prošlosti: autoritarno-internacionalističko prevladavanje prošlosti 1945. i restaurativno, pluralističko-nacionalističko od 1990. Krajem 20. veka raspao se jugoslovenski i socijalistički identitet, a prostor popunjava nacionalno i konfesionalno, lično i grupno samopoimanje. Teško je reći koja je prerada prošlosti bila isključivija, a budući istoričari celovitije će oceniti dubinu diskontinuiteta i revizionizma vlastite struke. Poslednji građanski rat zamrsio je i dramatisovao idejne i naučne tokove. Zgusnuo je i pojednostavio strasti i složenost stvarnosti sveo na dva pola: od bratstva i jedinstva do Jugoslavije kao iluzije i tamnice, od užarenog titoizma do vehementnog antititoizma, od samoupravljanja kao istinske demokratije do socijalističkog totalitarizma. Došlo je do "preokreta kanonskih prioriteta" (Fire). Kako to obično biva, što je bila izrazitija nada bilo je snažnije razočarenje, bolnije otrežnjenje, a revizionizam isključiviji. Nacionalizam je postao novi oblik tvrdokornog i militantnog uverenja u velikoj meri imunog na činjenice. U psihološkom pogledu isključivost i agresivnost obično su znaci nesigurnosti. U svim delovima države inteligencija je postala neverovatno lakoverna prema tezi da je stigla istorijska raskrsnica na kojoj je u pitanju egzistencijalna ugroženost vlastite nacije. Upotreba sile pravdana je korišćenjem kratkog nedefinisanog interregnuma, istorijskog trenutka u kom treba stvoriti zaštitnu državnu tvorevinu. Među inteligencijom širilo se neotmeno načelo da je bolje izdati svoje uverenje nego svoju naciju. Novonastale države preko noći prekrajale su prošlost u težnji da historiografski utemelje nezavisnost. Selektivno sećanje i organizovani zaborav postali su aktivni idejni detonator građanskog rata i nacionalne netrpeljivosti. Isti događaj još dugo će za jedne biti zločin, a za druge patriotsko herojstvo, pa je dovedena u pitanju misao Santajane "da su oni koji ne pamte prošlost osuđeni na to da im se ona stalno vraća". Možda je na Balkanu obrnuto. U Jugoslaviji sećanje je "odveć oživljeno", a osmišljavanje nove nacionalne svesti teče preko revizionizma u historiografiji. Revizionizam ima dve strane: 1. kritičku, tj. nužno sazrevanje i prevazilaženje starog znanja oslobođanjem od starih socijalističkih društvenointegrativnih sastojaka, otkrivanjem novih činjenica i prevrednovanjem zapostavljene literature poraženih; 2. ideološku—društvenointegrativnu kod koje je novo tumačenje minulih zbivanja nošeno otvorenim ili skrivenim imperativima idejnog homogenizovanja nacije. Začeci ideološkog istorijskog revizionizma postupno su sazrevali pre raspada Jugoslavije u krilu dotadašnje komunističke društvenointegrativne misli. Bili su neizostavna sastavnica međunacionalnih sukoba (od "hrvatskog proljeća" do Memoranduma SANU). Nakon raspada zemlje istorijski revizionizam ispoljava se otvoreno bez zaštitne samoupravne fraze. Premda legalizovano, prevladavanje prošlosti odvija se manipulativno u znaku odbacivanja totalitarnog socijalizma koji je gušio pre svega nacionalno osveščivanje. Snažno izraženi antikomunizam i antitotalitarizam treba da zamagle senke nacionalne prošlosti u pokušaju da se vlastita istorija normalizuje i opravda najčešće pred novim zapadnim silama.

Kod svih nacija veze između prošlosti i sadašnjosti ruše se i iznova uspostavljaju događajima ne retko izabranim iz legendi. A težnja nacionalne zajednice za nezavisnošću, državnim suverenitetom i kolektivnim i individualnim slobodama utemeljuje se selektivnim izborom ustanaka i revolucija, bitaka i ratova, pobeda i poraza. Na svakoj krupnoj istorijskoj prekretnici ovaj izbor menja se i prilagođava potrebama novih vladajućih snaga. Krajem 20. veka nacija oživljava svuda, jer se sa okončanjem hladnog rata postavilo pitanje šta država predstavlja u evropskom okviru posle nestanka gvozdene zavese, koja je državama u suočenim taborima pružala ideološki identitet (socijalizam i slobodni Zapad). Nacija, kao